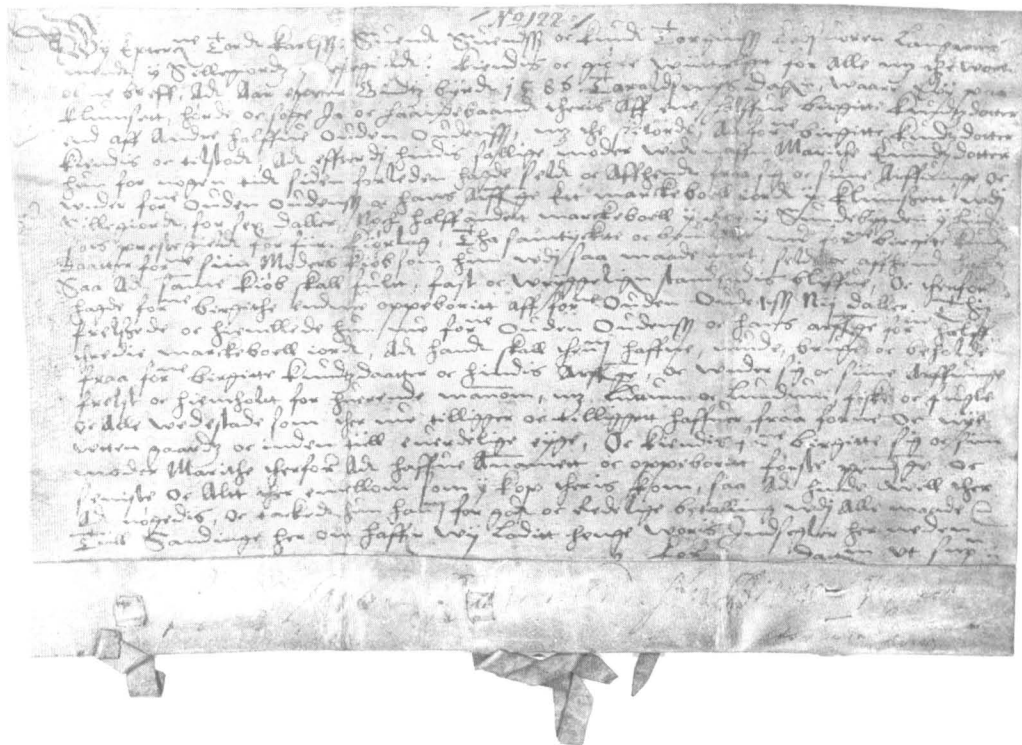

"...deggi nest effther Tarallemesse daghen"

Om datofesting av tre diplomer fra Numedal og Øvre Telemark

Av Herleik Baklid

Diplom fra Klomset i Seljord som er datert Taraldsmessedagen 1586. Riksarkivet. Deichmanske diplomsamling nr. 265. Foto: Riksarkivet.

Fra Numedal og Telemark kjenner vi til tre diplomer fra 1400- og 1500-tallet som alle er datofesta til Taraldsmessedagen eller bruker Taraldsmessedagen som utgangspunkt for datofestinga.¹ Diplomene er henholdsvis fra Mykkestu i Uvdal, Klomset i Seljord og Sandland i Brunkeberg.²

Taraldsmess er ikke kjent fra andre steder i landet. Dette tyder derfor på at vi her står overfor en lokal helgendag avgrenset til Numedal og Øvre Telemark.

I over hundre år har forskerne ment at det ikke lot seg gjøre å datofeste disse tre diplomene da datoen for Taraldsmess var ukjent. Diplomene fra Mykkestu i Uvdal og Sandland i Brunkeberg ble begge trykt i *Diplomatarium Norvegicum* omkring 1880. Over disse to diplomene har utgiverne C.R. Unger og H.J. Huitfeldt skrevet «Ukjendt Dag».³ Også Ludvig Daae skriver i boka *Norges Helgener* fra 1879 at vi ikke kjenner til datoen for denne messedagen.⁴ Dette er seinere gjentatt av

Amund Helland i hans topografisk-statistiske beskrivelse over Bratsberg amt,⁵ og av Kristofer Visted og Hilmar Stigum i verket *Vår gamle bondekultur*.⁶ Lilli Gjerløw nevner de tre diplomene i *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*, men hun berører ikke problemet med at datoen for Taraldsmessedagen er ukjent.⁷

Spørsmålet er så om det likevel lar seg gjøre å datofeste disse tre diplomene. Så langt en kjenner til har ikke datoen for Taraldsmess nedfelt seg i noe skriftlig kildemateriale. Men kan det finnes opplysninger i andre typer kildemateriale som muliggjør datofesting? Svaret er faktisk ja. I Seljord har nemlig datoen for Taraldsmess levd i den muntlige tradisjonen like opp til vår tid. I si hovedoppgave, *Bergverksdrift og bondeopprør, Vest-Telemark 1538-1549*, skriver Bergit Telnes at Taraldsmess var den **12. februar**.⁸ Datoen har hun fått av far sin, Sigurd Telnes. Han har den igjen fra fem forskjellige navngitte informanter i Seljord.⁹ Alle disse fem har gitt overensstemmende opplysninger om datoen, slik at den lokale tradisjonen er sammenfallende.

Ved hjelp av opplysninger som har levd i den muntlige tradisjonen like opp til i dag, skal vi her kunne datofeste diplomer som er 4-500 år gamle.

Alle de tre diplomene er såkalte vitnebrev. I hvert av dem vitner to eller tre lagrettemenn at de var til stede og overvar det formelt rettsstiftende ved salg eller stadfesting av salg av gårdparter.

Det yngste av disse tre diplomene er fra gården Klomset i Seljord. I diplomet bevitner tre lagrettemenn at Birgitte Knutsdatter vedgikk at hennes mor hadde solgt ett markebol jord i gården Klomset og 1 1/2 markebol i gården Roeid¹⁰ i Kviteseid til Auden Audenssøn, og at de hadde mottatt betaling for disse to gårdpartene.¹¹

Da vi skal konsentrere oss om datofestinga av diplomene, gjengir vi her kun innledningen og avslutningen.

Wy Epterskreffne Tordt Karlsbøn Suenke Suenkesbøn oc Knudt Torgiusbøn Eedsuoren Lougrettis-mendt y Sillegiordtz [pr]estegioldt: Kiendis oc gjøre wiitterligt for Alle medt thette wort obne breff: Adt Aar epter Gudtz byrdt 1586 Taraldsmys Dagen, waare wy paa Klumsett, [...] Tiill Sandinge her om haffue wy Laditt henge woris Indsegler her neden for. Datum vt supra.¹²

Innledningen i diplomene forteller at de tre edsvorne lagrettemennene var på Klomset «Aar epter Gudtz byrdt 1586 Taraldsmys Dagen», altså i henhold til tradisjonen den 12. februar 1586. Til slutt i diplomene får vi vite at lagrettemennene hengte seglene sine under, og at det skjedde «Datum vt supra», dvs. dato som før nevnt. Diplomene skulle med andre ord være skrevet den 12. februar i 1586.

Det nest eldste diplomene er fra gården Mykkestu i Uvdal. I dette diplomene kunngjør to lagrettemenn at Thorgrim Herjulfssøn solgte 1/2 markebol jord i gården Kjemhus og så mye som han eide i gården Lid til Arne Hallkels-søn. Videre bevitner de at Thorgrim Herjulfssøn mottok betaling for dette.¹³

På samme måte som ovenfor gjengir vi innledningen og avslutningen av diplomene.

Ollum monnum theim som thette breff se eller hore sender Anfin Asleson Roolff Wagardeson sworner logrettis men q. g. oc sinæ kwnnictgi-erende at wi warom ii Myklestwunne som ligger j Vpdals sokn j Nomedale anno domini m cd lxxx viii degghi nest effter Tarallemesse daghen. [...] til saninde her om hengiom mith waar insigle for thette breff som giort war dagh oc aar som fyr sigher.¹⁴

Eskatokollen opplyser at brevet ble skrevet samme dag og samme år som lagrettemennene var samla på Mykkestu, altså «degghi nest effter Tarallemesse daghen» i 1488. Diplomene skulle følgelig være utferdiget den 13. februar i 1488.

Det eldste diplomene er fra gården Sandland i Brunkeberg. Tre lagrettemenn kunngjør i dette diplomene at Gunnar Halvardssøn vedgikk å ha fått betaling for 2 markebol i gården Kleiv i Brunkeberg av Thormod Gunnarssøn.¹⁵ Igjen gjengir vi innledningen og avslutningen av diplomene.

Ollum monnum thom som thetta breff sia eller hora sendher Suænungher Haluarson Olaff Paderson Thustuler Paderson lagretto men q. g. ok sina kunnikt gorande ath mith vorom a Sanlandhe j Brukkabersonk *logergaghen effther Thoralla messo daghen anno domini m cd lx viii⁰ saghom oc hordom aa ath ther heldo handom saman [...] Til saningha sæthom mer okker insigle fore thetta breff som giorth var dagi ok are som fore sigher.

Ifølge eskatokollen ble diplomene skrevet samme dag og samme år som lagrettemennene var samla på Sandland. Men datofestinga av dette diplomene er likevel noe mer komplisert enn for de to foregående. Lagrettemennene var på Sandland «*logergaghen effther Thoralla messo daghen» i 1467, altså lørdagen etter Taraldsmessedagen i 1467. For å finne ut av hvilken dato dette er, må vi først finne fram til søndagsbokstaven for året 1467.¹⁷

Søndagsbokstaven for et spesielt år finner en ved å addere 9 til årstallet, og dividere summen med 28. På grunnlag av resten som framkommer, går en inn i en søndagsbokstavsirkel som angir årets søndagsbokstav. Når så den er funnet, går en inn i en dagsbokstavtabell. Denne tabellen viser årets samtlige søndager, og en kan lett finne fram til ukedagene og korresponderende dato.¹⁸

Vårt diplom fra Sandland er altså fra året 1467. Regnestykket blir da følgende:

1467 + 9 = 1476.
Dette tallet skal vi så dividere med 28.

$$1476 : 28 = 52$$

$$\underline{140}$$

$$76$$

$$\underline{56}$$

$$20$$

Som vi ser, gir dette 20 til rest.

Tabell 1 - Søndagsbokstavsirkel¹⁹
Skuddår har to søndagsbokstaver

1	GF	15	C
2	E	16	B
3	D	17	AG
4	C	18	F
5	BA	19	E
6	G	20	D
7	F	21	CB
8	E	22	A
9	DC	23	G
10	B	24	F
11	A	25	ED
12	G	26	C
13	FE	27	B
14	D	28	A

Går vi inn i søndagsbokstavsirkelen, ser vi at 20 gir søndagsbokstav D.

Tabell 2 - Dagsbokstavtabell²⁰

Dag	Januar	Februar	Mars	April	Mai	Juni	Juli	August	September	Oktober	November	December
1	A	D	D	G	B	E	G	C	F	A	D	F
2	B	E	F	A	C	F	A	D	G	B	E	G
3	C	F	G	B	D	G	B	E	F	C	F	A
4	D	G	A	C	E	A	C	F	A	D	E	B
5	E	A	A	D	F	B	D	E	B	C	G	C
6	F	B	B	E	G	C	E	A	D	F	B	D
7	G	C	C	F	A	D	F	B	E	G	C	F
8	A	D	D	G	B	E	G	B	E	F	A	D
9	B	E	E	A	C	F	A	D	G	B	E	G
10	C	F	F	B	D	G	B	E	F	C	F	A
11	D	G	G	C	E	A	C	F	B	D	E	B
12	E	A	A	D	F	B	D	E	G	B	E	G
13	F	B	B	E	G	C	E	A	D	F	B	D
14	G	C	C	F	A	D	F	B	E	G	C	F
15	A	D	D	G	B	E	G	B	E	F	A	D
16	B	E	E	A	C	F	A	D	G	B	E	G
17	C	F	F	B	D	G	B	E	F	C	F	A
18	D	G	G	C	E	A	C	F	B	D	E	B
19	E	A	A	D	F	B	D	E	G	B	E	G
20	F	B	B	E	G	C	E	A	D	F	B	D
21	G	C	C	F	A	D	F	B	E	G	C	F
22	A	D	D	G	B	E	G	B	E	F	A	D
23	B	E	E	A	C	F	A	D	G	B	E	G
24	C	F	F	B	D	G	B	E	F	C	F	A
25	D	G	G	C	E	A	C	F	B	D	E	B
26	E	AG	A	D	F	B	D	G	C	E	F	A
27	F	BA	B	E	G	C	E	A	D	F	B	D
28	G	CB	C	F	A	D	F	B	E	G	C	F
29	A	C	D	G	B	E	G	B	E	F	A	D
30	B	C	E	A	C	F	A	D	G	B	E	G
31	C		F	D	B	E	C	A				A

Som vi husker, er diplomet skrevet lørdagen etter Taraldsmessedagen. Utifra tabell 2 finner vi at den 15. februar i 1467 har bokstaven D. Altså var denne dagen en søndag. Lørdagen etter Taraldsmessedagen må følgelig bli den 14. februar. Med andre ord skulle diplomet fra Sandland være utferdiget den 14. februar i 1467. Dermed skulle alle de tre diplomene være datofesta.

Noter

- ¹ *Diplomatarium Norvegicum* bd. IX, Christiania 1878, s.371, *Diplomatarium Norvegicum* bd. XI, Christiania 1884, s.193 og Riksarkivet, Deichmanske diplomsamling nr.265.
- ² Ibid.
- ³ *DN* bd.IX, s.371 og *DN* bd. XI, s.193.
- ⁴ Daae 1879, s.197.
- ⁵ Amund Helland: *Norges land og folk. Topografisk-statistisk beskrivelse over Bratsberg amt, første del*, Kristiania 1900, s.410.
- ⁶ Visted og Stigum 1952, s.323.
- ⁷ Lilli Gjerløw: *Helgener, Norge*, *KLNM* bd.6, Oslo 1961, sp.332f.
- ⁸ Bergit Telnes: *Bergverksdrift og bondeopprør, Vest-Telemark 1538-1549*, hovedoppgave i historie, UiO 1991, s.144.
- ⁹ Ibid.
- ¹⁰ I diplomet blir gårdsnavnet skrevet Roe. Ifølge O. Rygh: *Norske Gaardnavne* bd.VII, *Bratsberg amt*, Kristiania 1914, s.355, er dette ei eldre navneform av Roeid.
- ¹¹ Riksarkivet, Deichmanske diplomsamling nr.265.
- ¹² Ibid.
- ¹³ *DN* bd.IX, s.371.
- ¹⁴ Ibid.
- ¹⁵ *DN* bd.XI, s.193.
- ¹⁶ Ibid.
- ¹⁷ Cf. *DN* bd.I, Christiania 1849, s. XLIX. Hver ukedag regna fra 1. januar får en bokstav A, B, C, D, E, F, G. Dette blir gjentatt for hver uke gjennom hele året. Bortsett fra skuddår får alle uker i et år samme bokstav

for ukedagene. Den bokstaven første søndagen i året får, blir også bokstaven for de øvrige søndagene i året. Denne bokstaven blir kalt søndagsbokstaven. (Nils Lithberg: *Computus med särskild hänsyn till runstaven och den borgerliga kalendern*, Stockholm 1953, s.57f og Brynjulf Alver: *Dag og merke*, 2.utgave, Bergen - Oslo - Tromsø 1981 s.50.) Som eksempel kan vi ta inneværende år. 1. januar var på en torsdag. Torsdag får da bokstaven A, fredag bokstaven B, lørdag bokstaven C, søndag bokstaven D osv. Da 1998 ikke er skuddår, får alle søndagene i år bokstaven D. Inneværendes års søndagsbokstav er altså D.

¹⁸ *DN* bd.I, Christiania 1849, s. XLIX. Cf. Lithberg 1953, s. 58ff. I juliansk kalenderregning vil for hvert 28. år nyttårsaften og de øvrige datoene i året igjen falle på de samme ukedagene. Denne 28-årsrytmen kalles for solsirkelen. Regningen med denne solsirkelen begynte i år 328. Dersom vi nå går bakover i tida i 28-årsperioder, finner vi at det nærmeste året Kristi fødsel solsirkelen begynner, er år 9 før Kr.f. Av den grunn må vi addere 9 til det aktuelle årstallet. Summen av det aktuelle årstallet og 9 divideres med tallet 28 fordi solsirkelens syklus omfatter 28 år. Resten som framkommer ved dette regnestykket angir saltallet, dvs. nummeret på året i solsirkelen. (Lithberg 1953, s. 59ff. Cf. Sam Owen Jansson: *Solcykeln*, *KLNM* bd.16, Oslo 1971, sp. 406f.)

¹⁹ Søndagsbokstavsirkelen er hentet fra *DN* bd.I, s. XLVIII.

²⁰ Tabellen er hentet fra s.st.

Utrykte kilder

Riksarkivet, Deichmanske diplomsamling nr.265.

Trykte kilder og litteratur

Alver, Brynjulf 1981: *Dag og merke*, Bergen - Oslo - Tromsø.

Bakken, Olav 1962: *Kviteseid bygdesoge* bd.II, *gardsoga*, u.st.

Baklid, Herleik 1995: «Mindre lokale bondehelgener hadde vi ogsaa...». Om lokale helgener og lokale hellige personer i Numedal, Telemark og Agder, *Heimen* bd.32, s.257-262.

Diplomatarium Norvegicum bd.I, IX og XI, Christiania 1849-1884.

Daae, Ludvig 1879: *Norges Helgener*, Christiania.

Flatin, Tov 1942-45: *Seljord* bd.I og II, Oslo.

Gjerløw, Lilli 1961: *Helgener, Norge*, *KLNM* bd.6, Oslo, sp.332-333.

Hamre, Lars 1972: *Innføring i diplomatikk*, Oslo - Bergen - Tromsø.

Hamre, Lars 1976: *Vitnebrev*, *KLNM* bd.20, Oslo, sp.214-219.

Helland, Amund 1900: *Norges land og folk. Topografisk-statistisk beskrivelse over Bratsberg amt, første del*, Kristiania.

Jansson, Sam Owen 1971: *Solcykeln*, *KLNM* bd.16, Oslo, sp.406-407.

Mundal, Else 1996: *Helgenkult og norske helgener*. *Collegium Medievale*, Vol. 8, 1995/2, s. 105-129.

Lithberg, Nils 1953: *Computus med särskild hänsyn till runstaven och den borgerliga kalendern*, Stockholm.

Nielsen, Herluf 1958: *Datering (datumsformel)*, *KLNM* bd.3, København, sp.1-15.

Rygh, Oluf 1909: *Norske gaardnavne* bd.V, *Buskeruds amt*, Kristiania.

Rygh, Oluf 1914: *Norske gaardnavne*, bd.VII, *Bratsberg amt*, Kristiania.

Telnes, Bergit 1991: *Bergverksdrift og bondeopprør, Vest-Telemark 1538-1549*, hovedoppgave i historie, UiO.

Visted, Kristofer og Hilmar Stigum 1952: *Vår gamle bondekultur* bd.2, Oslo.